

แนวคิดสิทธิชุมชนกับกฎหมายในสังคมไทย

ศยามล ไกยูรวงศ์*

กำเนิดแนวคิดสิทธิชุมชนในสังคมไทย

“แนวคิดสิทธิชุมชน” ได้มีการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ มาตรา ๔๖ ระบุว่า

“บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมมีสิทธิอนุรักษหรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืนตามที่กฎหมายบัญญัติ”

สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ (สสร.) พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้นำแนวคิดสิทธิชุมชนไปบัญญัติรับรองในรัฐธรรมนูญ ซึ่งมีสาเหตุมาจากขบวนการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนอย่างต่อเนื่อง โดยพัฒนามาจากรูปธรรมของการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่และขยายผลมาสู่การผลักดันให้มีการร่างกฎหมายรับรองการจัดการป่าชุมชน คำว่า “ป่าชุมชน” จึงเป็นวาทกรรมที่สร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับประชาชนได้มีสิทธิในการจัดการป่าและฐานทรัพยากรในทุกมิติ ดังนี้

๑. มิติของการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจ เปลี่ยนจากการผูกขาดโดยรัฐ มาเป็นการจัดการร่วมกันระหว่างรัฐ ชุมชน และคนในสังคม เพื่อให้มีกระบวนการตรวจสอบถ่วงดุลซึ่งกันและกัน

๒. มิติของสิทธิในการจัดการ ได้ให้ชุมชนมีสิทธิและหน้าที่จัดการร่วมกันภายในชุมชน ตามศักยภาพความสามารถและวัฒนธรรมที่ชุมชนจัดการร่วมกันได้ ซึ่งเปลี่ยนไปจากโครงสร้างของกฎหมายที่ให้สิทธิแก่รัฐและบุคคลมีสิทธิในทรัพยากรสาธารณะเท่านั้น ในรูปแบบของการอนุญาตให้สัมปทานใช้ประโยชน์จากทรัพยากรหรือแปลงสินทรัพย์ของรัฐให้เป็นของบุคคลตั้งแต่อดีตมาจากการบุกเบิกทำกินและครอบครองทำ ประโยชน์แต่ยังขาดมิติของการดูแลรักษาทรัพยากรสาธารณะร่วมกัน

๓. มิติการเข้าถึงทรัพยากรและใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นการรับรองวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชุมชน ที่ไม่กีดกันการเข้าถึงทรัพยากร แต่ยังให้ใช้ประโยชน์ร่วมกันโดยไม่ทำลายและไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น การใช้ประโยชน์ดังกล่าวมีผลต่อการพึ่งพิงทรัพยากรลดค่าใช้จ่ายในครอบครัว

* ผู้อำนวยการโครงการเสริมสร้างจิตสำนึกนิเวศวิทยา จังหวัดตรัง

๔. มิติของชุมชนที่ต้องก๊วักกุดทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากบทบาทของรัฐและปัจเจกบุคคลไม่สามารถฟื้นฟูและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างแท้จริงโดยเฉพาะในยุคของการพัฒนาเศรษฐกิจเสรีที่ตกตวงใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเต็มที่ สถานะของชุมชนที่มีรากฐานทางวัฒนธรรมและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกันเป็นภูมิปัญญาที่มีความเข้มแข็งร่วมกันดูแลรักษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นกลไกที่เข้ามาเสริมกับบทบาทของภาครัฐในการจัดการ

แนวคิดสิทธิชุมชนจากการเคลื่อนไหวเรื่องป่าชุมชนได้เป็นรากฐานสำคัญต่อการพัฒนาแนวคิดสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติประเภทอื่น สิทธิในสิ่งแวดล้อมซึ่งชุมชนได้รับผลกระทบจากปัญหามลพิษ และสิทธิในการพัฒนาชุมชนทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ทิศทางการพัฒนาของรัฐมุ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรแบบทำลาย และกฎหมายมีข้อจำกัดและเป็นอุปสรรคต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ คักยภาพของชุมชนที่มีอยู่ในสังคมไทยจึงเป็นทางออกของสังคมที่จะก๊วักกุดทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งนี้จะต้องพิจารณาถึงมิติของการพัฒนาคนและเสริมสร้างการรวมกลุ่มของชุมชนที่เริ่มอ่อนแอลง และสร้างจิตสำนึกให้เห็นความสัมพันธ์ของภยันตรายที่จะทำลายชุมชน

สสร. ได้มีการบัญญัติสิทธิชุมชนในลักษณะที่แคบ กล่าวคือใช้คำว่า “ชุมชนดั้งเดิม” โดยพิจารณาจากองค์ความรู้ของสังคมไทยในช่วงเวลานั้น จากกรณีการจัดการป่าชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง และชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานมาแต่ดั้งเดิมเป็นเวลานาน โดยชุมชนเหล่านี้มีการรักษาป่าอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานของวัฒนธรรมประเพณีที่ทำให้มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปกป้องดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม สสร. ไม่ได้ให้สิทธิชุมชนมีผลการบังคับใช้ทันทีเมื่อมีการบังคับใช้รัฐธรรมนูญ โดยต่อท้ายของมาตรา ๔๖ และ ๕๖ “ตามที่กฎหมายบัญญัติ” เพื่อให้มีการออกกฎหมายลูกบังคับใช้จึงมีผลตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้มีปัญหาในทางปฏิบัติที่ศาลได้มีการพิพากษาในหลายคดีว่าไม่มีผลบังคับใช้เนื่องจากไม่มีกฎหมายลูกระดับพระราชบัญญัติออกมามบังคับใช้

ดังจะเห็นได้จากคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ คำสั่ง ๑๑๙/๒๕๕๖ และคำพิพากษาของศาลปกครอง ๑๑๙/๒๕๕๖ และคำพิพากษาของศาลยุติธรรมจำนวนมาก เช่น

- คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ ๕๙/๒๕๕๕ ๖๒/๒๕๕๕ ซึ่งวินิจฉัยไว้ทำนองว่า สิทธิของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมตามรัฐธรรมนูญมาตรา ๔๖ และ ๕๖ จะต้องเป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ
- คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ (๖/๒๕๕๖, ๒๕/๒๕๕๗, ๕๒-๕๓/๒๕๕๗

๓๖/๒๕๔๘ วินิจฉัยว่า แม้รัฐธรรมนูญมาตรา ๔๖ จะมีเจตนารมณ์ให้บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมมีสิทธิอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่สิทธิดังกล่าวจะต้องเป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ ในเมื่อยังไม่มีบทบัญญัติของกฎหมายบัญญัติเรื่องสิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเอาไว้จึงไม่อาจยกเอาเรื่องสิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมขึ้นอ้างได้

จากผลคำวินิจฉัย และคำพิพากษาดังกล่าว ทำให้นักกฎหมายมหาชน และภาคประชาชน มีการโต้แย้งว่า ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญต้องการการคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานให้มีผลบังคับได้โดยตรง และทันทีที่รัฐธรรมนูญมีผลบังคับใช้ เว้นเสียแต่ว่าในรัฐธรรมนูญได้บัญญัติข้อยกเว้นไว้อย่างชัดเจนว่ามิให้มีผลบังคับใช้เมื่อรัฐธรรมนูญประกาศใช้แล้ว เมื่อมิได้มีบทบัญญัติมาตราใดของรัฐธรรมนูญบัญญัติห้ามมิให้มาตรา ๔๖ และมาตรา ๕๖ มีผลบังคับใช้เมื่อรัฐธรรมนูญมีผลใช้บังคับ จึงถือได้ว่าสิทธินั้นได้รับการก่อตั้ง และมีผลโดยรัฐธรรมนูญแล้ว^๑

การที่รัฐธรรมนูญบัญญัติว่า “ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ” เป็นแต่เพียงการตั้งข้อสงวนเพื่อประโยชน์ของรัฐในการกำหนดรายละเอียด หรือกำหนดขอบเขตแห่งการคุ้มครองในภายหลังเท่านั้น มิได้หมายความว่า หากไม่มีบทกฎหมายใดบัญญัติรับรองไว้โดยเฉพาะแล้วสิทธิขั้นพื้นฐานที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้เท่ากับไม่มีอยู่เลย^๒ และด้วยความเข้าใจผิดเกี่ยวกับหลักในการใช้การตีความกฎหมายดังกล่าวมานี้เอง ได้ส่งผลให้ในท้ายที่สุดแล้วสิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ซึ่งถูกรับรองไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ไม่ได้รับการรับรองจริง ๆ หรือนำมาใช้ได้จริงในทางปฏิบัติ

ต่อมาหลักการดังกล่าวได้มีการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๕๐ มาตรา ๖๖ ไว้ดังนี้

“บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน”

โดย สสร. เพิ่มเติมความหมายของ “ชุมชน” “ชุมชนท้องถิ่น” และ “ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม” มีสิทธิเช่นเดียวกับชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ซึ่งหมายความว่า คำว่า “ชุมชน” มีขอบเขตที่กว้างมากขึ้นที่มีใช้มีเฉพาะชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม แต่มีนัยความหมาย ที่ชุมชนรวมกลุ่มกันทำกิจกรรม หรือชุมชนท้องถิ่นที่ไม่จำเป็นต้องถิ่นฐานมาเป็นเวลานาน หรือมีประเพณีวัฒนธรรมที่มีแต่ดั้งเดิมและมีอัตลักษณ์เฉพาะตน

^๑บรรเจิด สิงคะเนติ, รวมบทความวิเคราะห์คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญและศาลปกครอง, กรุงเทพฯ : วิญญูชน, หน้า ๒๑๓

^๒วรพจน์ วิศวพิชญ์, สิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐, กรุงเทพฯ : วิญญูชน, ๒๕๔๓, หน้า ๒๘ ; บรรเจิด สิงคะเนติ, สารานุกรมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ เรื่องหลักความเสมอภาค, กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๔๓, หน้า ๖๑.

สรุปความหมายของ “สิทธิชุมชน” ตามรัฐธรรมนูญแยกได้ดังนี้

๑) คำว่า “ชุมชน” หมายถึงหมู่คณะหรือคณะบุคคล หรือ กลุ่มบุคคลที่สามารถดำเนินวิถีชีวิตตามปกติและพึ่งตนเองได้ในทางสังคมหรือวัฒนธรรมซึ่งมีความเกี่ยวพันกันโดยมีความผูกพันวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ ความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกัน มีการจัดองค์กรและแบบแผนในการบริหารจัดการกลุ่มอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีการแสดงเจตนาแทนกลุ่มได้

ต่อมามีการออกกฎหมายที่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ โดยนิยามคำว่า “ชุมชน” ดังนี้

- พระราชบัญญัติการจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) พ.ศ.๒๕๕๓ มาตรา ๓ ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันอย่างเป็นปกติ และโดยเหตุที่อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน หรือมีอาชีพเดียวกัน หรือประกอบกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือมีวัฒนธรรมความเชื่อ หรือความสนใจร่วมกัน

- พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ.๒๕๕๑ มาตรา ๓ ได้ให้ความหมายชุมชนว่า กลุ่มคนที่รวมกันโดยมีผลประโยชน์และวัตถุประสงค์ร่วมกันเพื่อช่วยเหลือสนับสนุนกัน หรือทำกิจกรรมอันชอบด้วยกฎหมายหรือศีลธรรมร่วมกัน หรือดำเนินการอันเป็นประโยชน์ร่วมกันของสมาชิก มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องและมีระบบบริหารจัดการและการแสดงเจตนาแทนกลุ่มได้

- พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ.๒๕๔๘ มาตรา ๓ บัญญัติว่า วิสาหกิจชุมชน หมายความว่า กิจกรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกัน และรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นนิติบุคคลรูปแบบใด หรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัวชุมชนและระหว่างชุมชน

๒) ชุมชนท้องถิ่น

สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ (สสร.) พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่นไว้ว่า “ชุมชนท้องถิ่นมีมาก่อนการปกครองส่วนท้องถิ่นและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่เป็นเรื่องรัฐจัดลงไป หมายถึง กลุ่มคนทั้งหมดที่รวมกันเป็นท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการจัดการ หมายถึงคนทุกคนหรืออย่างน้อยที่สุดต้องเกินกึ่งหนึ่งของคนที่อยู่ในพื้นที่นั้น “ชุมชนท้องถิ่น” เป็นคณะบุคคล บุคคลซึ่งมีถิ่นที่อยู่โดยชอบด้วยกฎหมาย และรวมตัวกันเป็นท้องถิ่นที่ได้มีการก่อตั้งในประวัติความเป็นมายาวนาน”^๓

^๓ รายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ.๒๕๕๐ ครั้งที่ ๑๐-๑๒, ๒๕๕๐ : ๑๔/๖ , ๑๔/๗ และครั้งที่ ๑๔ เป็นพิเศษ อ้างใน ชรรค์เพชร ชายทวีป, ผู้ทรงสิทธิชุมชน

๓) สิทธิชุมชนดั้งเดิม

ถูกกำหนดขึ้นโดยชุมชนท้องถิ่นตามวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา โดยมีจารีตประเพณีและกลไกทางสังคมของชุมชนเป็นตัวควบคุมในทางปฏิบัติ อาจแบ่งสิทธิการใช้ดั้งเดิมออกได้หลายระดับ เช่น ระดับบุคคล ครัวเรือน กลุ่มครัวเรือน และระดับชุมชน ขึ้นอยู่กับแต่ละท้องถิ่น สมาชิกของชุมชนทั้งหมดจะมี “สิทธิตามธรรมชาติ” ในการใช้ทรัพยากรส่วนรวม แต่ชุมชนก็มีอำนาจออกกฎเกณฑ์โดยคำนึงถึง “ความเป็นธรรมของสังคม” เป็นสำคัญ สิทธิชุมชนจึงไม่ใช่สิทธิส่วนตัว และสิทธิสาธารณะ การจัดการในรูปแบบสิทธิชุมชนจะจัดการภายใต้กฎเกณฑ์ประเพณีที่กำหนดขึ้นจากวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

เมื่อ สสร. ได้บัญญัติคำว่า ชุมชนที่มีลักษณะแตกต่างกันดังกล่าว จึงทำให้มีการตีความ และมีการศึกษาว่า “ชุมชน” จะมีขอบเขตความหมายอย่างไร เพื่อเป็นแนวทางของการบัญญัติกฎหมายลูกตามมา แต่ในทางบริบทของสังคมไทยนั้น ลักษณะของชุมชนมีพลวัตเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ จึงมีการโต้แย้งว่าไม่ควรมีการออกกฎหมายในลักษณะของการกำหนดค่านิยมของ “ชุมชน” ที่ตายตัว จะมีผลต่อการจำกัดสิทธิชุมชนได้ ทั้งนี้ควรให้มีการรับรองสิทธิชุมชนตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญต่อไป

นอกจากนี้ สสร. ได้ตัดถ้อยคำ “ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ” ออก ซึ่งทำให้ศาลรัฐธรรมนูญมีคำพิพากษาเป็นบรรทัดฐานที่ทำให้เจตนารมณ์มีผลบังคับใช้ทันที ซึ่งทำให้ชุมชนได้ใช้สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญในการปกป้องสิทธิของชุมชน

ศาลรัฐธรรมนูญมีคำวินิจฉัยที่ ๓/๒๕๕๒ วันที่ ๑๘ มีนาคม ๒๕๕๒ ความว่า “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ มีเจตนารมณ์ให้สิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้มีสภาพบังคับได้ทันทีที่รัฐธรรมนูญประกาศให้มีผลใช้บังคับโดยไม่ต้องรอให้มีการบัญญัติกฎหมายอนุวัติการมาใช้บังคับก่อน”

คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญนี้จึงเป็นบรรทัดฐานของสังคมไทยที่ทำให้มีผลผูกพันต่อรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล องค์กรตามรัฐธรรมนูญ และหน่วยงานของรัฐโดยตรง ในการตรากฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย และการตีความการใช้กฎหมายให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ

การรับรองสิทธิชุมชนตามมาตรา ๖๗ แห่งรัฐธรรมนูญ พ.ศ.๒๕๕๐ ได้บัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมจากมาตรา ๕๖ แห่งรัฐธรรมนูญ พ.ศ.๒๕๔๐^๔ ซึ่งเป็นที่มาของการจัดตั้งองค์การอิสระด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และมีแนวคิดของการประเมินผลกระทบทางสุขภาพและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปด้วยดังนี้

^๔ มาตรา ๕๖ “สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมจะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมแล้วให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติสิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐ เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายตามวรรคหนึ่งและวรรคสองย่อมได้รับความคุ้มครอง”

“สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครองส่งเสริม“สิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพจะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านองค์การสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพ ให้ความเห็นก่อนการดำเนินการดังกล่าว

สิทธิของชุมชนที่จะฟ้องหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคล เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายนี้ ย่อมได้รับความคุ้มครอง”

ตามเจตนารมณ์ของมาตรานี้ ต้องการคุ้มครองสิทธิของบุคคลร่วมกับชุมชน ที่มีความหมายกว้าง เพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม จากความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน ในการพัฒนาโครงการต่าง ๆ และส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีขั้นตอนให้มีการดำเนินการดังนี้

๑) สิทธิของชุมชนร่วมกับบุคคลในการอนุรักษ์ บำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครองส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม

๒) สิทธิของชุมชนในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของโครงการ และการแสดงความคิดเห็นต่อองค์การอิสระด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ก่อนการอนุมัติ/อนุญาตโครงการ

๓) สิทธิในการร่วมประเมินผลกระทบต่อสุขภาพตามพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๐ เพื่อนำแนวทางการประเมินผลกระทบดังกล่าวเสนอต่อผู้อนุมัติ/อนุญาตโครงการ และองค์การอิสระด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ

๔) หากไม่มีการดำเนินการตามขั้นตอนของกฎหมาย ชุมชนมีสิทธิในการฟ้องหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคล เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมาย

สิทธิชุมชนตามมาตรา ๖๗ ดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อภารกิจของศาลรัฐธรรมนูญมีคำวินิจฉัยในกรณีคดียาเสพติด ตามคำสั่งศาลปกครองสูงสุดที่ ๕๓๓/๒๕๕๓ ดังนี้

“บุคคลที่อยู่ในพื้นที่ชุมชนมาตาพุดและชุมชนอื่นที่ใกล้เคียงและได้รับความเดือดร้อนจากการที่ผู้ถูกฟ้องคดีอนุมัติโครงการที่ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อชุมชน โดยผู้ทรงสิทธิชุมชน ที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่นหรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคล ตามบทบัญญัติในมาตรา ๖๗ วรรคสาม ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ไม่จำเป็นต้องได้รับความเสียหายหรือผลกระทบมาก่อน เพียงแต่พิสูจน์ให้เห็นว่าจะได้รับผลกระทบ ความเดือดร้อน หรือเสียหายโดยไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ก็สามารถใช้สิทธิฟ้องคดีตามมาตรา ๖๗ วรรคสาม อีกทั้งศาลให้การยอมรับองค์กรเอกชนมีวัตถุประสงค์เกี่ยวกับในการดูแล รักษา และคุ้มครองสิ่งแวดล้อมเข้าเป็นผู้ฟ้องคดีสิ่งแวดล้อมได้ด้วยเช่นกัน”

แนวคำพิพากษาของศาลไทยได้รับรองสิทธิของชุมชนที่จะฟ้องร้องคดีได้เมื่อหน่วยงานของรัฐอนุมัติ/อนุญาต ๗๖ โครงการในนิคมอุตสาหกรรมมาตาพุด โดยไม่มีการจัดตั้งองค์การอิสระด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพในการให้ความเห็นก่อนการดำเนินการโครงการ ตามมาตรา ๖๗ วรรค ๒ แห่งรัฐธรรมนูญ มาตรา พ.ศ. ๒๕๕๐ ศาลปกครองจึงได้มีคำสั่งคุ้มครองชั่วคราว ด้วยการสั่งให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เลขาธิการสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การนิคมอุตสาหกรรม และรัฐมนตรีกระทรวงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในคดีมาตาพุดอีก ๕ กระทรวงได้แก่กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงพลังงาน กระทรวงคมนาคม กระทรวงสาธารณสุข ระบบโครงการหรือกิจกรรมตามโครงการมาตาพุด ๗๖โครงการไว้ชั่วคราว จนกว่าศาลจะมีคำสั่งเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น

คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติไว้เมื่อ ๒ ตุลาคม ๒๕๕๐ กำหนดให้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในฐานะหน่วยงานผู้รับผิดชอบหลักร่วมกันกับส่วนราชการอื่นทุกหน่วยงาน กำหนดมาตรการและกระบวนการรองรับการใช้สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการดำเนินการตามมาตรา ๖๗ ของรัฐธรรมนูญ ต่อมาจึงได้มีการจัดตั้งองค์การอิสระด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี

อย่างไรก็ตามคณะกรรมการกฤษฎีกาได้พิจารณาข้อหาหรือข้อของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เสนอเข้ามาโดยใช้เวลาประมาณ ๓ เดือนระหว่างพฤษภาคมจนถึงกรกฎาคม ๒๕๕๓ จนได้ข้อยุติสรุปว่า

๑) แม้สิทธิชุมชนและความคุ้มครองตามมาตรา ๖๖ และ ๖๗ ของรัฐธรรมนูญจะเกิดขึ้น และได้รับการคุ้มครองแล้วทันทีที่รัฐธรรมนูญมีผล แต่เมื่อมาตรา ๓๐๓ ของรัฐธรรมนูญบัญญัติว่า ให้คณะรัฐมนตรีจัดทำหรือปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องให้แล้วเสร็จในเวลาที่กำหนด ทำให้คณะกรรมการกฤษฎีกาให้ความเห็นต่อไปว่ามาตรา ๓๐๓ มาเป็นบทยกเว้นในฐานะเป็นบทเฉพาะกาล มีผลให้มาตรา ๖๗ ของรัฐธรรมนูญยังไม่มีผลบังคับทันที จนกว่าจะมีมาตรการทางกฎหมายเฉพาะกำหนดรายละเอียดในการปฏิบัติแล้ว

๒) ในระหว่างที่ยังไม่มีกฎหมายเฉพาะกำหนดรายละเอียดตามมาตรา ๖๗ วรรคสอง คณะกรรมการกฤษฎีกาเห็นว่า คณะรัฐมนตรีมีหน้าที่จัดทำกฎหมายเกี่ยวกับการปฏิบัติตามมาตรา ๖๗ วรรคสอง ให้อยู่ในมาตรฐานเดียวกัน แต่หากหน่วยงานของรัฐจะใช้ดุลพินิจดำเนินการตามรัฐธรรมนูญไปพลางก่อน ก็ไม่ต้องห้าม แต่อาจเกิดความสับสน เพราะอาจใช้เกณฑ์ต่างกัน และควรเข้าใจด้วยว่า เกณฑ์เหล่านั้น ไม่มีผลบังคับเด็ดขาด คือผู้เกี่ยวข้องมีสิทธิโต้แย้งหน่วยงานที่วางเกณฑ์เหล่านั้นได้

๓) ในระหว่างที่ยังไม่มีการตรวจกฎหมายเฉพาะนั้น หน่วยงานของรัฐอาจออกใบอนุญาตแก่โครงการต่าง ๆ ที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือชุมชนได้ โดยปฏิบัติตามแนวทางที่กฎหมายที่บังคับอยู่ในปัจจุบันได้กำหนดไว้ได้ เพื่อมิให้การพิจารณาอนุญาตหรือการลงทุนของเอกชนต้องหยุดชะงักอันส่งผลกระทบต่อการบริหารราชการแผ่นดินและเศรษฐกิจของประเทศ

การตีความของคณะกรรมการกฤษฎีกาขัดกับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๕๐ เพราะรัฐธรรมนูญในมาตรา ๖๖ และ ๖๗ ไม่มีคำว่า “ทั้งนี้ตามกฎหมายบัญญัติ” และศาลปกครองสูงสุดและศาลรัฐธรรมนูญก็เคยวินิจฉัยไว้ก่อนหน้านี้แล้วว่า รัฐธรรมนูญย่อมมีผลบังคับทันทีโดยไม่ต้องรอให้มีกฎหมายเฉพาะมารองรับอีก

จากการตีความของสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาดังกล่าวมีผลต่อการปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องและการออกกฎหมายใหม่ ที่ยังไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในการรับรองสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ ตลอดจนแสดงให้เห็นว่านักกฎหมายของหน่วยงานของรัฐส่วนใหญ่ยังใช้ของกฎหมายตามลายลักษณ์อักษรในการตีความที่ไม่คำนึงถึงบริบทของสังคมที่มีพลวัตการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยอย่างไร

แนวคิดสิทธิชุมชนสอดคล้องกับกฎกติการะหว่างประเทศ

แนวคิดสิทธิชุมชนดังกล่าวได้สอดคล้องกับกฎกติกาสากลอีกหลายฉบับ ได้แก่

- ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

- ปฏิญญาเรื่องสิทธิชนพื้นเมืองขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ
- อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ค.ศ. ๑๙๙๒ (The Convention on Biological Diversity, 1992)^๔
- ปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยหลักการสิทธิปวงชนพื้นเมือง (UN Draft Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (DDRIP) 1994
- ปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยหลักการสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อม (UN Draft Declaration of Principles on Human Rights and the Environment (DDHRE) 1994
- ปฏิญญาไลป์ซิกว่าด้วยสิทธิเกษตรกร (Leipzig Declaration on Farmers' Rights)

สรุปเนื้อหาสำคัญตามกฎหมายระหว่างประเทศดังกล่าวคือ

- สิทธิในการกำหนดอนาคตของตนเอง
- การยอมรับสนธิสัญญาทั้งหลายที่ชนพื้นเมืองได้กระทำไว้ก่อนหน้านี้แล้ว
- สิทธิที่จะกำหนดการเป็นพลเมืองของตน
- สิทธิในการดำเนินชีวิตอย่างมีเสรีภาพ สันติสุข มั่นคง และปลอดภัยจากการแทรกแซงด้านการทหาร
- สิทธิเสรีภาพทางศาสนาและการคุ้มครองสถานที่ หรือวัตถุอันศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งระบบนิเวศ พันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์
- สิทธิในการเรียกค่าเสียหายและได้รับการชดเชยสำหรับทรัพย์สินในทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ศาสนาหรือจิตวิญญาณ ที่ถูกยึดครองหรือนำไปใช้โดยปราศจากความตกลงยินยอม
- สิทธิในการยินยอมโดยสมัครใจและได้รับรู้ข้อมูลล่วงหน้า
- สิทธิที่จะควบคุมการเข้าถึงและแสดงความเป็นเจ้าของต่อพันธุ์พืช สัตว์ และแร่ธาตุ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อวัฒนธรรมของพวกเขา
- สิทธิในการครอบครอง พัฒนา และควบคุมการใช้ผืนดินและอาณาบริเวณ รวมทั้งสภาพแวดล้อมทั้งหมด ตลอดจนทรัพยากรอื่น ๆ ซึ่งพวกเขาเคยเป็นเจ้าของ ครอบครอง หรือใช้ประโยชน์ตามจารีตประเพณี
- สิทธิในมาตรการพิเศษเพื่อคุ้มครองและพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการแสดงออกทางวัฒนธรรมของพวกเขา ภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ รวมไปถึงทรัพยากรมนุษย์ และทรัพยากรทางพันธุกรรม
- สิทธิในคำสินไหมทดแทนที่เป็นธรรมสำหรับการกระทำใดที่ก่อให้เกิดผลกระทบทางสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมหรือจิตวิญญาณ

^๔ มาตรา ๑ ของอนุสัญญาฯ กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ว่า “วัตถุประสงค์ของอนุสัญญานี้ซึ่งดำเนินการโดยสอดคล้องกับข้อกำหนดที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ การใช้ประโยชน์องค์ประกอบของความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน และการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมอย่างยุติธรรมและเท่าเทียม หมายถึง โดยการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมอย่างเหมาะสม และโดยการถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องอย่างเหมาะสม โดยคำนึงถึงสิทธิทั้งหมดเหนือทรัพยากรและเทคโนโลยีและโดยการสนับสนุนอย่างเหมาะสม”

ในระดับระหว่างประเทศแนวคิดสิทธิชุมชน ได้มีพัฒนาการมาจากการคุ้มครองทรัพยากร พันธุกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ ที่มีผลมาจาก อนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อให้ชุมชน ในประเทศกำลังพัฒนาและด้อยพัฒนาสามารถควบคุมทรัพยากรพันธุกรรมสำหรับการปกป้องมิให้มีผลกระทบต่อระบบนิเวศและเคารพสิทธิของชุมชนท้องถิ่น ให้ได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเท่าเทียม โดยที่ระบบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาจะไม่ใช่เป็นสาเหตุสำคัญในการกีดกันประเทศด้อยพัฒนาและกำลัง พัฒนาจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภายใต้กฎหมายสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาในมาตรา ๒๗.๓(b) ได้มีข้อยกเว้นให้รัฐภาคีสมาชิก ออกกฎหมายเฉพาะ (Sui Generis) หรือกฎหมายที่มีลักษณะผสมผสานของกฎหมายทั้งสองได้ ซึ่งจะ เป็นทางเลือกที่จะคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรชีวภาพ โดยที่หลักการของกฎหมายจะสวน ทางกับกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาซึ่งเปิดโอกาสให้มีการฉกฉวยเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือทรัพยากร ชีวภาพไปแสวงหาผลประโยชน์โดยมิชอบ

ดังนั้นการคุ้มครองทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นจะต้องออกกฎหมายลักษณะเฉพาะ ที่มีหลักการแตกต่างจากกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา และควรคุ้มครองเทคโนโลยีชีวภาพในระดับสูง ที่ผนวกหลักการเชิงอนุรักษ์ซึ่งไม่มีผลกระทบสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติด้วย และจะต้องไม่ ผูกขาดความเป็นเจ้าของในภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น

นอกจากนี้สถานการณ์โจรสลัดชีวภาพ (Biopiracy)^๖ ภายในประเทศได้คุกคามต่อทรัพยากร พันธุกรรมสมุนไพร และภูมิปัญญาด้านการแพทย์พื้นบ้าน ในขณะที่ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทยภาค รัฐยังไม่ให้ความสำคัญที่จะกำหนดเป็นนโยบายระดับประเทศที่ต้องส่งเสริมสนับสนุนอย่างแพร่หลาย และไม่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย สถานการณ์ดังกล่าวจึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อความจำเป็นที่ต้อง ออกกฎหมายมาป้องกันและเตรียมความพร้อมสำหรับสถานการณ์ดังกล่าว

ประเทศไทยมีกฎหมายที่รับรองสิทธิชุมชน และอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ ได้แก่ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. ๒๕๔๒ และพระราชบัญญัติส่งเสริมและคุ้มครองภูมิปัญญาการ แพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๔๒

^๖ “โจรสลัดชีวภาพ หมายถึง “บุคคลหรือองค์กรที่เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยมิได้ออกอนุญาต และหรือมิได้แบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้รับต่อผู้เป็นเจ้าของอย่างเป็นธรรม และนำไปพัฒนาต่อโดยได้รับการคุ้มครองตามระบบทรัพย์สินทางปัญญาผูกขาดความเป็นเจ้าของ”

สรุปได้ว่ากฎกติกาสากลเหล่านี้มีแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นหลักการพื้นฐาน ที่สำคัญมี ๔ ประการดังนี้

๑) หลักการการพัฒนาอย่างยั่งยืน กล่าวคือ การพัฒนาประเทศหรือในระดับโลก ต้องคำนึงถึง การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพที่ไม่ทำลาย ขณะเดียวกันก็มี การดูแลรักษา เพื่อให้สิ่งที่นำมาใช้ประโยชน์นั้น ยังคงมีไว้ให้คนรุ่นต่อ ๆ ไปได้ใช้ประโยชน์ในอนาคต

๒) การควบคุมและจัดการภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิการ และคุณภาพชีวิต ของประชาชน

๓) การมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนในระดับชุมชน จังหวัด ชาติ และระดับโลก และ

๔) การให้สิทธิในสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชน โดยนำหลักการการพัฒนาอย่างยั่งยืนมาใช้ กล่าวคือ ประชาชนสามารถใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติได้ ซึ่งต้องมีภาระหน้าที่ในการบำรุงรักษาเพื่อให้ ทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพนั้นมีอยู่อย่างยั่งยืน ในขณะที่ประเทศก็จะสามารถ ดำเนินการพัฒนาไปได้

ข้อจำกัดของสิทธิในกฎหมายที่รับรองสิทธิชุมชน

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมีหลายฉบับ และแยกส่วนตามประเภท ของทรัพยากรและส่วนราชการที่รับผิดชอบดูแล อย่างไรก็ตามกฎหมายดังกล่าวไม่ได้รับรองสิทธิชุมชน ตามรัฐธรรมนูญ แต่กฎหมายบางฉบับรับรองจารีตประเพณีของชุมชนนั้น ๆ ในการใช้ทรัพยากร เช่น ประมวลกฎหมายที่ดิน ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ว่าด้วยสาธารณสมบัติของแผ่นดิน และ สิทธิในทรัพย์สิน กฎหมายที่รับรองสิทธิชุมชนซึ่งมาจากการเคลื่อนไหวของภาคประชาชน ภายหลังการมี รัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๕๒ และมีการบังคับใช้แล้วได้แก่ พระราชบัญญัติส่งเสริมและคุ้มครองภูมิปัญญา การแพทย์แผนไทย พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. ๒๕๕๖ นอกจากนี้ยังมีร่างกฎหมายที่กำลังพิจารณาอยู่ ได้แก่ ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน ร่างพระราชบัญญัติ ประมง ฉบับแก้ไข รายละเอียดดูได้ในตารางข้างล่างนี้

สิทธิตามกฎหมายไทยที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญา
ท้องถิ่น

กฎหมาย	สิทธิตามกฎหมาย
ประมวลกฎหมาย แพ่งและพาณิชย์ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕	บทบัญญัติทั่วไปมาตรา ๔ เมื่อไม่มีบทกฎหมายที่จะยกมาปรับคดีได้ ให้วินิจฉัยคดีตามจารีตประเพณีแห่งท้องถิ่น ถ้าไม่มีจารีตประเพณีให้วินิจฉัยเทียบบทกฎหมายที่ใกล้เคียง และถ้าไม่มีบทกฎหมาย ให้วินิจฉัยตามหลักกฎหมายทั่วไป บทบัญญัติว่าด้วยทรัพย์สิน บรรพ ๔ มาตรา ๑๒๙๘ - ๑๔๓๔ - สิทธิในการจดทะเบียนทรัพย์สินโดยสุจริต - สิทธิในกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลเด็ดขาดในแดนกรรมสิทธิ์ (เหนือพื้นดินและใต้พื้นดิน) - สิทธิส่วนบุคคลในการใช้สอย จำหน่ายทรัพย์สิน สิทธิเก็บกินและสิทธิในการเรียกค่าทดแทนเมื่อได้รับความเสียหาย - สิทธิในการใช้ประโยชน์จากน้ำเท่าที่จำเป็น และสิทธิแบ่งปันในการใช้น้ำระหว่างผู้ใช้ประโยชน์บนพื้นที่สูง กับผู้ใช้ประโยชน์บนพื้นที่ต่ำ - สิทธิในการแบ่งปันการใช้ทางเดินร่วมกันที่ไม่ทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น - รับรองจารีตประเพณีแห่งท้องถิ่นในการเข้าไปในป่า หรือที่ดินของผู้อื่นเพื่อเก็บกินใช้สอย - สิทธิในกรรมสิทธิ์รวมของบุคคลหลายคนรวมกัน - สิทธิครอบครองโดยสุจริต โดยความสงบและโดยเปิดเผย - สิทธิในการอยู่อาศัย (มีการกำหนดเวลาไม่เกินสามสิบปี และไม่ต้องกำหนดเวลา)

กฎหมาย	สิทธิตามกฎหมาย
ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. ๒๔๙๗	- รับรองกรรมสิทธิ์ที่ดินส่วนบุคคล ทั้งสิทธิครอบครอง และสิทธิของผู้รับโอน ตามประมวลกฎหมายที่ดิน และตามกฎหมายว่าด้วยการจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ หรือกฎหมายอื่น - สิทธิตามกฎหมายที่ดินต้องมีการทำหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ของรัฐ - คู่ครองสิทธิในการใช้ประโยชน์ที่ดินของผู้ที่ได้กรรมสิทธิ์ที่ดิน ตามมาตรา ๖ หากบุคคลใดทอดทิ้งไม่ทำประโยชน์ในที่ดิน หรือปล่อยที่ดินให้กร้างว่างเปล่า กรณีที่เป็นโฉนดที่ดินเกินสิบปีติดต่อกัน หรือกรณีที่ดินที่มีหนังสือรับรองการทำประโยชน์เกินห้าปีติดต่อกัน ให้ถือว่ามียุติกรรมสิทธิในที่ดิน ให้อธิบดียื่นคำร้องต่อศาล และศาลได้สั่งเพิกถอนหนังสือแสดงสิทธิในที่ดิน ให้ถือว่าที่ดินนั้นตกเป็นของรัฐ รับรองสิทธิในการใช้ประโยชน์ที่ดินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกันทั้งโดยสภาพและชั้นทะเบียน ที่ดินที่ใช้เพื่อประโยชน์ของแผ่นดินโดยเฉพาะ (ที่ดินของหน่วยงานรัฐ) - รับรองสิทธิครอบครองที่ตามกฎหมายเหมืองแร่และกฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้รับรองสิทธิของรัฐในการนำที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินที่มีใช้ของส่วนบุคคลหรือที่ราษฎรใช้ประโยชน์ร่วมกัน นำมาจัดหาผลประโยชน์ให้สัมปทาน ให้ใช้ประโยชน์ในระยะเวลาจำกัด - สิทธิในที่ดินเพื่อการศาสนาต้องได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรีไม่เกิน ๕๐ ไร่ - สิทธิในที่ดินของคนต่างด้าวต้องได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรี และตามที่กฎหมายกำหนด
กฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้ทั้งหมด ๕ ฉบับและร่างกฎหมายป่าชุมชน (อยู่ในขั้นตอนการพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎร วาระที่สาม)	- พรบ.ป่าไม้ พ.ศ. ๒๕๔๔ สิทธิของรัฐในการควบคุมการทำไม้ การเก็บหาของป่าและการแผ้วถางป่าในพื้นที่ป่า (ที่ดินที่ยังมิได้มีบุคคลใดได้มาตามกฎหมายที่ดิน) - พรบ.อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ สิทธิของรัฐในการควบคุมจัดการพื้นที่อุทยานแห่งชาติ - พรบ.ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ สิทธิของรัฐในการควบคุม จัดการและการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ แต่อนุญาตให้ประชาชนเข้าทำประโยชน์ หรืออยู่อาศัยได้ไม่น้อยกว่าห้าปีแต่ไม่เกินสามสิบปี ตลอดจนการอนุญาตให้สัมปทานแก่บุคคลทำเหมืองแร่คร่าวละไม่เกินสิบปี หรือทำไม้ เก็บหาของป่า หรือปลูกป่า ไม่น้อยกว่าห้าปีแต่ไม่เกินสามสิบปี - พรบ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๕ สิทธิของรัฐในการควบคุมจัดการพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ รวมทั้งการล่า เพาะพันธุ์การครอบครองและการค้าสัตว์ป่า ซากของสัตว์ป่า และผลิตภัณฑ์ที่ทำจากซากของสัตว์ป่า

กฎหมาย	สิทธิตามกฎหมาย
	- พรบ.สวนป่า พ.ศ. ๒๕๓๕ - สิทธิของรัฐในการควบคุมการทำสวนป่าในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่เป็นป่าเสื่อมโทรมตามกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ หรือที่ดินที่ปลูกป่าของทบวงการเมือง รัฐวิสาหกิจ หรือหน่วยงานอื่นของรัฐ - สิทธิของบุคคลในการทำสวนป่าในที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์ที่ดินตามประมวลกฎหมายที่ดิน และได้ขึ้นทะเบียนเป็นสวนป่า - สิทธิของบุคคลในการทำสวนป่าในที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดินที่มีหลักฐานการอนุญาตการเช่า หรือเช่าซื้อ - ร่าง พรบ.ป่าชุมชนฉบับผ่านการพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรครั้งที่สอง - สิทธิของชุมชนในการจัดการป่าอนุรักษ์และนอกพื้นที่ป่าอนุรักษ์ - กำหนดลักษณะของชุมชนที่อยู่ใกล้และอยู่ในสภาพที่จะดูแลรักษาป่าได้ และให้มีการรวมกลุ่มของบุคคลซึ่งมีอายุตั้งแต่สิบแปดปีบริบูรณ์ขึ้นไป ที่มีภูมิลำเนาในท้องถิ่นนั้น และดูแลรักษาป่าได้จำนวนห้าสิบคนขึ้นไปขอจัดตั้งป่าชุมชน (ไม่มีคำนิยามของ “ชุมชน” ในร่างกฎหมายนี้) - การจัดการป่าชุมชน ใช้กระบวนการจัดตั้งป่าชุมชน ในการรวมกลุ่มของชุมชนที่มีการจัดการป่าชุมชนมาก่อน มีการวางแผน ทำแผนที่ป่าชุมชน และมีกฎกติกาดูแลป่าชุมชนร่วมกัน
กฎหมาย ชลประทานราชบุรี พ.ศ.๒๕๔๒ (แก้ไข เพิ่มเติม)	- สิทธิในการได้รับการอนุญาตสำหรับการชลประทานส่วนบุคคล และชลประทานส่วนการคำ - สิทธิในการจัดการและการแบ่งปันน้ำร่วมกันของราษฎรในกรณี กำหนดเขตการชลประทานราษฎร - การคุ้มครองสิทธิเพื่อประโยชน์ต่อสาธารณะ กรณี น้ำขาดแคลน หรือ - เพื่อความปลอดภัยหรือความผาสุกของสาธารณชน
กฎหมายประมง พ.ศ. ๒๕๓๐	- สิทธิสาธารณะในการทำประมงในที่สาธารณะประโยชน์ - สิทธิของรัฐในการควบคุมการทำประมงในที่รักษาพิชพันธุ์ - สิทธิของบุคคลในการทำประมงในที่ว่าการประมง - สิทธิของบุคคลในการได้รับอนุญาตทำการประมง เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ และปล่อยสัตว์น้ำ - สิทธิของรัฐในการควบคุมการครอบครองสัตว์น้ำหรือผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ ที่กำหนดไว้ในพระราชกฤษฎีกา

กฎหมาย	สิทธิตามกฎหมาย
ร่างกฎหมายประมง โดยสภาที่ปรึกษา กรกฎาคม ๒๕๔๗	แนวคิดของสิทธิชุมชนต่อการจัดการทรัพยากรชายฝั่งทะเล - กฎเกณฑ์ผู้อยู่ใกล้แหล่งทรัพยากรเป็นผู้มีสิทธิในการใช้ประโยชน์และเข้าถึงทรัพยากร - กฎเกณฑ์ผู้มาก่อนของชาวประมงที่มาถึงแหล่งทรัพยากร และต้องการใช้ประโยชน์ก่อน มีสิทธิวางเครื่องมือก่อนคนอื่น - กฎเกณฑ์การใช้เครื่องมือ คือ มุ่งจับเฉพาะสัตว์น้ำที่โตได้ขนาด และมุ่งจับสัตว์น้ำเฉพาะอย่าง โดยจารีตประเพณีของชุมชน - มีกฎเกณฑ์การควบคุมสังคม จากอุดมการณ์ทางศาสนาอิสลามร่วมกัน ที่ว่า “มุสลิมทั้งหมดเป็นพี่น้องกัน” และสถาบันทางสังคม ได้แก่ สถาบันศาสนา สถาบันอาซูโส สถาบันเครือญาติเป็นกลไกควบคุมสังคม แนวคิดสิทธิชุมชนในร่างกฎหมายประมง - สิทธิในการจัดทำแผนการจัดการ การอนุรักษ์และการพัฒนาสัตว์น้ำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ โดยความเห็นของคณะกรรมการนโยบายประมงแห่งชาติ - สิทธิในการจัดการถ้าคาบเกี่ยวสองจังหวัดขึ้นไป ให้มีการบริหารจัดการ ดูแลรักษา ร่วมกัน โดยคำนึงถึงลักษณะของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ของระบบนิเวศเขตประมงน้ำจืด และเขตประมงชายฝั่ง - สิทธิในการรวมกลุ่มเป็นองค์กร และขึ้นทะเบียนกับคณะกรรมการประมงจังหวัด - สิทธิในการฟ้องคดีเพื่อขอให้ระงับการดำเนินการ และชดเชยค่าเสียหาย คีฬาผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งอาจเกิดขึ้นจากโครงการของรัฐหรือเอกชน
กฎหมาย คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. ๒๕๔๒	- รับรองสิทธิในการจดทะเบียนของนักปรับปรุงพันธุ์พืชใหม่โดยเฉพาะสิทธิของผู้จดทะเบียนก่อน - สิทธิของนักปรับปรุงพันธุ์พืชใหม่เป็นกรรมสิทธิเด็ดขาด ในการผลิตขาย จำหน่าย นำเข้าหรือส่งออก และตกทอดทางมรดก - คุ้มครองสิทธิของประชาชนในการปรับปรุงพันธุ์พืชใหม่ที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศ หรือเพื่อรักษาความมั่นคงทางอาหาร การป้องกันการผูกขาดทางการค้า หรือเพื่อประโยชน์สาธารณะอย่างอื่น - รับรองสิทธิชุมชนในการอนุรักษ์พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นด้วยการจดทะเบียน และมีสิทธิเด็ดขาดเช่นเดียวกับสิทธิในการปรับปรุงพันธุ์พืชใหม่

กฎหมาย	สิทธิตามกฎหมาย
	- สิทธิในการทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้รับจากการใช้พื้นที่ชุมชนพื้นเมืองเฉพาะถิ่น โดยจัดสรรแก่ผู้อนุรักษ์หรือพัฒนาพื้นที่ร้อยละสิบ เป็นรายได้ร่วมกันของชุมชนร้อยละหกสิบ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มเกษตรกรหรือสหกรณ์ที่เป็นผู้ทำนิติกรรมร้อยละสิบ - สิทธิของบุคคลในการได้รับอนุญาตเก็บจัดหา หรือรวบรวมพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป พันธุ์พืชป่า และต้องทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์ โดยนำเงินรายได้ส่งเข้ากองทุนคุ้มครองพันธุ์พืช “ชุมชน” ตามกฎหมายนี้ หมายความว่า “กลุ่มของประชาชนที่ตั้งถิ่นฐานและสืบทอดระบบวัฒนธรรมร่วมกันมาโดยต่อเนื่อง และได้ขึ้นทะเบียนตามพระราชบัญญัตินี้”
กฎหมาย คุ้มครองและ ส่งเสริมภูมิปัญญา การแพทย์แผน ไทย พ.ศ.๒๕๔๒	- รับรองสิทธิของบุคคลในการจดทะเบียนสิทธิในภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย - รับรองสิทธิของบุคคลหลายคนร่วมกันในการจดทะเบียนสิทธิในภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย - สิทธิในภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยมีอายุตลอดอายุของผู้ทรงสิทธิ และขยายถึงเวลาห้าสิบปีนับแต่วันที่ผู้ทรงสิทธิถึงแก่ความตาย รวมทั้งได้รับตกทอดทางมรดกเท่านั้น สิทธิในการจดทะเบียนมีกรรมสิทธิ์เด็ดขาดในการผลิตยา คีฏเภสัชภัณฑ์ ปรับปรุงหรือพัฒนาตำรับยา หรือภูมิปัญญาในตำราการแพทย์แผนไทย - รับรองสิทธิครอบครองที่ดินที่เป็นถิ่นกำเนิดของสมุนไพร หรือที่ดินที่จะใช้ปลูกสมุนไพร ด้วยการนำไปจดทะเบียนและได้รับการสนับสนุนจากรัฐ
กฎหมายส่งเสริม และรักษาคุณภาพ สิ่งแวดล้อม แห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕	- สิทธิของบุคคลในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของรัฐ ของโครงการที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม - การมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทั้งในการกำหนดเขตอนุรักษ์และพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม และเขตควบคุมมลพิษ - สิทธิขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมกับหน่วยงานของรัฐส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เฉพาะในส่วนการขอรับการสนับสนุนจากกองทุนสิ่งแวดล้อมเพื่อจัดทำระบบบำบัดน้ำเสีย หรือของเสียในท้องถิ่น และมีหน้าที่ปฏิบัติตามกฎหมาย - สิทธิขององค์กรเอกชนที่เป็นนิติบุคคลและจดทะเบียนเป็นองค์กร เอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนสิ่งแวดล้อม และมีส่วนร่วมในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

กฎหมาย	สิทธิตามกฎหมาย
	- สิทธิของบุคคลในการดำเนินคดีกับผู้ก่อให้เกิดความเสียหายทั้งในส่วนของเจ้าหน้าที่รัฐหรือเอกชน โดยนำหลักความรับผิดชอบโดยเคร่งครัดมาใช้ (ผู้ฟ้องคดีไม่ต้องพิสูจน์เรื่องความจงใจหรือประมาทเลินเล่อของผู้กระทำ)
พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. ๒๕๔๗	- สิทธิชุมชนในการรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชน เพื่อประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจพึ่งตนเองของครอบครัวชุมชน และระหว่างชุมชนได้รับการรับรองทั้งที่เป็นและไม่เป็นนิติบุคคล - สิทธิในการบริหารจัดการกลุ่ม รวมทั้งการจัดตั้งกองทุนของชุมชน และได้รับการสนับสนุนจากรัฐ

จะเห็นได้ว่าประเทศไทยยังมีกฎหมายหลายฉบับที่ยังไม่มีการปรับปรุงแก้ไขในการรับรองสิทธิชุมชน ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาและเงื่อนไขของสังคม เงื่อนไขดังกล่าวคือการปรับเปลี่ยนวิสัยทัศน์ แนวคิดของภาครัฐและคนไทย ตลอดจนสถานการณ์วิกฤตของสังคมและสิ่งแวดล้อมที่สร้างการตื่นตัวของสังคมอย่างถาวร

แนวทางการมีกฎหมายรับรองสิทธิชุมชนในเชิงกฎหมายพหุสังคม

การมีกฎหมายรับรองสิทธิชุมชนตามมาตรา ๖๖ และ ๖๗ ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ จะมีสถานะของการเปิดประเด็นให้สังคมไทยถกเถียงต่อแนวคิดทางกฎหมายพหุสังคม (Legal Pluralism) จากฐานความรู้ทั้งทางสิทธิในทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม บนฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคมให้กับประชาชนและชุมชนที่เคารพ

อัตลักษณ์ และความแตกต่างทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนในสังคม ความแตกต่างของความเชื่อและความเชื่อและบรรทัดของสังคม โดยไม่อยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมของรัฐบาลและการพัฒนาเศรษฐกิจเสรีเท่านั้น กฎหมายนี้สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาและกำหนดสิทธิและอำนาจหน้าที่ในการควบคุมจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ไม่มีรูปแบบกฎหมายที่แข็งตัว แต่ยืดหยุ่นตามลักษณะของชุมชนและภูมิภาคนั้น ไม่มีคำนิยามของชุมชนที่ชัดเจนซึ่งมีผลต่อการลดทอนการเปลี่ยนแปลงของสังคม ทั้งนี้เพราะแนวคิดกฎหมายพหุสังคมต้องมีลักษณะเป็นพลวัตและยืดหยุ่นตามลักษณะของสังคมวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัยและกลุ่มชนชาตินั้น ๆ

ประเด็นแนวทางของกฎหมายที่รับรองสิทธิชุมชน มีดังนี้

๑) โลกทัศน์ของชุมชนมองว่าฐานทรัพยากรเป็นของพระเจ้า หรือของทุกคน ที่ธรรมชาติเป็นผู้กำหนด การกำหนดสิทธิในการใช้และการจัดการจึงร่วมกันภายในชุมชน และให้ชุมชนเป็นกลไกในการจัดการ

๒) ความเป็นชุมชน ขึ้นอยู่กับสภาพการรวมกลุ่มในการตั้งถิ่นฐานที่ใช้ฐานทรัพยากรร่วมกัน ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางเครือข่ายเครือญาติ เครือข่ายชาติพันธุ์ และเครือข่ายวัฒนธรรม อันเป็นองค์ประกอบสำคัญในการรวมกลุ่มที่เป็นกลไกของสังคมในการจัดการ การกำหนดความเป็นชุมชนจึงขึ้นอยู่กับสภาพความเป็นจริงที่ชุมชนตกลงร่วมกันว่ามีศักยภาพในการใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากรร่วมกันได้อย่างไร

๓) สิทธิในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรร่วมกันและเคารพความแตกต่างทางวัฒนธรรม มีหลักการ ๖ ประการ ดังนี้

- ๓.๑) สิทธิในการครอบครองฐานทรัพยากรของผู้มาก่อน
- ๓.๒) การเคารพสิทธิของฐานทรัพยากรในระดับบุคคล และระดับครอบครัว
- ๓.๓) การเคารพสิทธิในวัฒนธรรมภูมิปัญญาของชุมชน
- ๓.๔) สิทธิในการแบ่งปันการใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรเท่าที่จำเป็นโดยไม่หวงกันผูกขาด
- ๓.๕) สิทธิในการจัดการของชุมชนที่มีข้อตกลงร่วมกัน ซึ่งมาจากการเคารพในสถาบันครอบครัว สถาบันผู้อาวุโส และสถาบันเครือญาติ
- ๓.๖) การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรมาจาก การควบคุมโดยการพิจารณาประเภทของทรัพยากรที่ใช้ร่วมกัน ได้แก่ เครื่องมือประมง ลักษณะของพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ที่เป็นตัวชี้วัดความอุดมสมบูรณ์ ลักษณะของที่ดินที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์
- ๓.๗) สิทธิในการปรึกษาหารือและตัดสินใจร่วมกันในการใช้ทรัพยากรหรือเมื่อมีภัยคุกคาม
- ๓.๘) กระบวนการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งภายในชุมชน ระหว่างชุมชน และรัฐกับชุมชน ต้องจัดความสัมพันธ์ของการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายและหาข้อตกลงที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาคที่เป็นธรรมและได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย

๔) ในสถานการณ์ปัจจุบันที่มีปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรและการทำลายอัตลักษณ์ของชุมชน ตลอดจนมีโครงการพัฒนาเข้ามามากทำให้ชุมชนปรับตัวไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น กฎหมายและนโยบายเอื้ออำนวยให้ภาคธุรกิจเอกชนได้สัมปทานในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร โดยการควบคุมของรัฐไร้ประสิทธิภาพ การให้ชุมชนมีสิทธิและอำนาจหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรจะทำให้การวางแผนการใช้และการอนุรักษ์ทรัพยากรมีความยั่งยืนได้ในอนาคต จากการดำเนินการในระดับพื้นที่จะส่งผลต่อการวางแผนการจัดการทรัพยากรในระดับประเทศที่เป็นระบบได้จริง

๕) การฟื้นฟูศักยภาพของชุมชนในการรวมกลุ่มจึงมีความจำเป็น และชุมชนต้องได้รับการรับรองสิทธิตามรัฐธรรมนูญ ได้แก่ สิทธิการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร สิทธิในการร่วมตัดสินใจและแสดงความคิดเห็น สิทธิในการจัดการทรัพยากรและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และสิทธิในการกำหนดอนาคตของชุมชน องค์ประกอบเหล่านี้จะทำให้ชุมชนร่วมคิดและจัดการฐานทรัพยากรที่อยู่บนโลกทัศน์ของการเคารพธรรมชาติ ซึ่งสามารถมีบทบาทสำคัญต่อการเสนอการจัดการทรัพยากรในระดับนโยบาย และเท่าทันกับสถานการณ์ของเศรษฐกิจเสรีที่กำลังคุกคาม ฐานทรัพยากรในประเทศไทยที่เหลืออยู่จะ得不สูญสิ้นและฟื้นฟูขึ้นใหม่ได้ในอนาคต

๖) โครงสร้างของการส่งเสริม ตรวจสอบ บริหารจัดการ ถ่วงดุลกลไกของชุมชน มากกว่าการควบคุมปราบปรามชุมชน ไม่ว่าจะเป็นกลไกการบริหารจัดการ การปกครอง และ บทลงโทษ

